

тримання, існуюча нормативна структура опинилась у ситуації протиріччя з реаліями сучасних міжнародних відносин, не маючи можливості регулювати той їх сегмент, який найбільше потребує регулювання.

Ці два головні виклики – від дистрибутивної динаміки, з одного боку, та від поточних міжнародних реалій, з іншого, створюють "патову ситуацію" навколо діючої нормативної структури, коли її універсальне значення начебто не піддається сумніву, але випадки її ігнорування поширюються, що сприяє її поступовому розбалансуванню і зниженню готовності акторів до її відтворення. Найбільш небезпечним в цьому плані є те, що така ситуація провокує рух в напрямку фрагментації діючого нормативного контексту та створення окремих партикулярних нормативних комплексів з обмеженим просторовим охопленням.

Вказані особливості нормативного виміру структури постбіполярної системи мають істотний вплив на поведінку акторів. По-перше, з посиленням структурної ролі норм збільшилось значення нормативних факторів у формуванні мотиваційних детермінант та дискурсивних властивостей суб'єктів міжнародних відносин. Декларування нормативних цілей зовнішньої політики та нормативне обґрунтування власних дій на міжнародній арені стало звичайною, майже імперативною практикою [2, р. 1100].

По-друге, дедалі поширеним стає вдавання до нормативних методів та механізмів при реалізації міжнародних стратегій акторів. Виступаючи альтернативою дипломатичному торгу, нормативні інструменти дозволяють вести діалог з контрагентами у категоріях відповідності нормативним настановам і виконання накладених ними зобов'язань. Завдяки цьому зменшується необхідність йти на поступки та переглядати існуючий політичний баланс. Але інтенсивне використання нормативних інструментів провідними потугами призвело до не-

надто конструктивних наслідків, оскільки у поєднанні з використанням можливостей недержавних акторів сформувало модель непрямого впливу на інші держави з уникненням безпосередніх контактів та компромісів. Це, в свою чергу, зумовило скорочення схильності до співпраці та загального рівня кооперативності постбіполярної системи.

По-третє, змінились підходи до застосування акторами військової сили та інших форм силового примусу. За нинішніх системних умов, коли класична територіальна оборона вже не є універсальним засобом легітимізації вдавання до силових дій, в якості такого засобу виступають нормативно-ціннісні установки [3, р. 418]. Причому нормативне обґрунтування позбавляє силові дії політичної спрямованості, а тому не повинно провокувати інших акторів до силового балансування. Втім, збільшення випадків застосування військової сили на базі нормативних аргументів викликало опір держав і стимулювало їх вдавання до стратегій у стилі "м'якого" або "нормативного" балансування. Розрізненість і дисперсія таких стратегій поки що запобігають перетворенню балансування на ключову системну тенденцію, але сприяють подальшому послабленню імперативності існуючої нормативної структури.

Список використаних джерел

1. Koslowski R. Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System / R. Koslowski, F. Kratochwil // International Organization. – 1994. – Vol. 48, No. 2. – P. 215-247.
2. Wagnsson Ch. Divided power Europe: normative divergences among the EU 'big three' / Ch. Wagnsson // Journal of European Public Policy. – 2010. – Vol. 17, No. 8. – P. 1089-1105.
3. Youngs R. Normative Dynamics and Strategic Interests in the EU's External Identity / R. Youngs // Journal of Common Market Studies. – 2004. – Vol. 42, No. 2. – P. 415-435.

Надійшла до редколегії 29.01.13

О. Шаповалова, канд. політ. наук
Дипломатическая академия при МВД Украины, Киев

НОРМАТИВНЫЙ ИЗМЕРЕНИЕ СТРУКТУРЫ ПОСТБИПОЛЯРНОЙ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПОВЕДЕНИЕ АКТЕРОВ

В постбіполярній системі структурне значення нормативного виміру суттєво зміцилось, але воно испытывает воздействие ряда вызовов, происходящих от дистрибутивной динамики системы. Это приводит к повышению роли нормативных факторов в поведении государств при общей тенденции к разбалансированию действующей нормативной структуры.

Ключевые слова: постбіполярная система, нормативное измерение.

A. Shapovalova, Ph.D. (Political science)
Diplomatic Academy of Ukraine, Kyiv

NORMATIVE DIMENSION OF THE STRUCTURE OF POST-BIPOLAR SYSTEM OF INTERNATIONAL RELATIONS AND ITS IMPACT ON THE BEHAVIOUR OF ACTORS

In the post-bipolar system structural significance of the normative dimension substantially strengthened but it encounters a range of challenges emanating from the system's distributive dynamics. It entails the increase of the role of normative factors in states' behaviour with the general tendency towards diminishing the rigidity of the existing normative structure.

Key words: post-bipolar system, normative dimension.

УДК 94(497.1):930(477)

Ю. Шахін, канд. іст. наук
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса

ПРИЧИНЫ РОЗПАДУ ЮГОСЛАВІЇ В ОЦІНЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

В статті розглянуто основні підходи українських учених до проблеми розпаду югославської федерації. Представлена класифікація їхніх підходів і критика їх методологічних позицій, встановлена ступінь розробки проблеми і перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: Югославія, розпад, українська історіографія.

В Україні щонайменше півтора десятка науковців опублікували роботи, присвячені причинам розпаду Югославії. Серед них історики, політологи, економісти,

фахівці з міжнародних відносин, військової історії та навіть один дипломат. Однак їх зусилля зосереджені не на проблемі розпаду як такого. Вони радше розгляда-

© Шахін Ю., 2013

ють події 1990-х рр., аніж шукають їх витoki. Як наслідок, в більшості історичних досліджень відсутня історична глибина. Деякі автори (наприклад О.Малиновська, М.З.Нагірний, Г.М.Перепелиця просто констатують, що наприкінці 1980-х рр. Югославія була дезінтегрована, а чому так сталося – не пояснюють.

Майже всі українські науковці вважають зовнішній чинник у розпаді Югославії другорядним. Однак, висуваючи на перший план внутрішній чинник, вони його досліджують поверхнево. Систематизувати їх дослідження за окремими підходами дуже важко, бо їх часто відрізняє внутрішня непослідовність. Тому наведені нижче групи виділені з певною часткою умовності.

Насамперед, існує група дослідників, які розуміють внутрішній фактор розпаду як суб'єктивний. Югославія нібито розпалася внаслідок змін в масовій свідомості, які є самостійною рушійною силою історичного процесу, або внаслідок суб'єктивних помилок. Отже, це ідеалістичний підхід.

Особливо яскраво ідеалізм проступає в творах Є. Пашенка та О.Надтоки. Філолог і дипломат Євген Пащенко – твердить, що причина етнічних конфліктів в Югославії – накладання "комуністичної системи" на суспільства з глибокою архаїчною традицією. Ця система нібито знесла стримуючі фактори, властиві християнській цивілізації та замінила їх своїм язичництвом, що і спонукало "національні організми" до агресії. Але світова історія не підтверджує його схему. Кривава націоналістична різанина властива і тим регіонам з архаїчною традицією, які ніколи впливу сталінізму не зазнавали. Особливо показовий в цьому плані Судан, де сторонами конфлікту були народи, які здавна сповідують монотеїстичні релігії.

О.О.Надтока яскраво виражений постмодерніст. Він досліджує не історію Югославії, а конструювання ідентичностей в Югославії, при чому спираючись не на джерела, а на анкладання історіографію. Такі замкнені на свідомість дослідження жодним чином не наближають до причин еволюції ідеології та масової свідомості жителів Югославії.

О.І.Брусилівська та О.Іванішак не обмежують суспільне життя чистою свідомістю – об'єктивна реальність для них існує. Але причини розпаду Югославії вони в кінцевому рахунку зводять до ідеалістичних чинників. О.Іванішак причиною югославської трагедії вважає "ексгумуацію 19-столітньої національно-визвольної ідеології". Хто і чому її ексгумував, і чому ця операція вдалася? У відповідь автор припускає, що це результат суб'єктивної помилки керівників СФРЮ.

О.І.Брусилівська на перший погляд здається звичайним прибічником багатфакторного підходу, але це омана. За багатфакторною завісою ховається послідовний ідеалістичний монізм: "Отже, розпад Югославії в тій формі, що реально мала місце, був зумовлений особливостями ментальних характеристик народів федерації, а інші внутрішні та зовнішні чинники відігравали свою роль залежно від їх суб'єктивного сприйняття". Згодом вона побачила головну причину у "поступовому витісненні комуністичної ідеології націоналістичною".

Другу групу дослідників об'єднує уявлення про несумісність югославських народів. Вона нібито була постійно діючим фактором, а різні внутрішні та зовнішні обставини лише посилювали чи пом'якшували його дію. Отже розпад Югославії був неминучим. Такий підхід до проблеми можна назвати метафізичним (в гегелівському розумінні цього терміна). Найбільш послідовний тут О.Є.Лапшин. Всерйоз сприймаючи антинаукове вчення геополітиків, він вважає Югославію штучним утворенням, яке суперечило геополітичним інтересам її наро-

дів, і вона існувала всупереч їх волі, поки в ній були зацікавлені великі держави.

Д.Юрошевич та В.Козаков і О.Маначинський ставлять наголос не на геополітичній, а на етноцивілізаційній несумісності. Юрошевич та Козаков наполягають, що етнічна конфліктність була постійно діючим фактором в історії Югославії. "Проте констатація існування об'єктивних причин конфлікту, його закономірності не дає відповіді на запитання про чинники і час загострення...". Таких чинників вони знаходять два: помилкова спроба подолати економічні негаразди 1960-х рр. шляхом децентралізації та настання ери цивілізаційних конфліктів згідно вчення Хантінгтона.

О.Я.Маначинський причини розпаду Югославії прямо не формулює. Але всім викладом матеріалу створює у читача враження, що національна ворожнеча між хорватами і сербами, сербами і албанцями – постійно діючий фактор, незалежно від історичних обставин. Його дію посилює нібито вороже ставлення Тіто до сербів та негативні наслідки реформи 1965 р.

Наступну групу вчених становлять еkleктики. Вони, як і попередні вчені наводять строкатий перелік причин розпаду Югославії, але, на відміну від них, доводять багатфакторний підхід до логічного завершення, і в них зовсім неможливо знайти ієрархію причин чи провідний фактор. Серед українських вчених це А.В.Шилова та Д.М.Шлапаченко. А.В.Шилова побачила причини розпаду Югославії у нібито бюрократичному нав'язуванні югославської ідеї, смерті Тіто, незавершеності розвитку югославських народів, економічній кризі, провалі модернізаційної політики та зміні місця Югославії в міжнародних відносинах. Встановити у неї системний зв'язок всіх наведених причин не уявляється можливим.

Д.Шлапаченко теж без всяких сумнівів нагромаджує взаємно непов'язані тези. В одному випадку він визначає внутрішні фактори розпаду СФРЮ як "суміщення політичної децентралізації зі спробами перерозподілу економічних ресурсів та економічних активів", які в кінці 1980-х рр. стимулювала економічна криза. В другому випадку твердить, що причиною краху СФРЮ стала радикальна ідеологія Мілошевича, що поєднала націоналізм і соціалізм. А в третьому місці заявляє, що розпад Югославії невідворотно зумовили спори між етнічними групами, не залагоджені з часів другої світової війни.

Четверту групу складають автори, які висувають на перший план соціально-економічні чинники. Ніхто з них не є моністом (багатфакторний підхід не обминув і їх), однак саме ці чинники вони ставлять на перше місце. В світовій науці поширена думка, що сплеск націоналізму та розпад Югославії викликала нерівномірність економічного та соціального розвитку її регіонів. Серед українських науковців її поділяють М.Каменецький та Г.Саган.

М.Каменецький цю позицію регулярно висловлює, але спеціальними дослідженнями не обґрунтував. Можливо саме тому він постійно схильний до її підкріплення додатковими чинниками та навіть ревізії. А Г.Саган справедливо відзначила, що вказану причину розпаду зазвичай констатують, але не розкривають і звернувшись до конкретно-історичних досліджень цієї проблеми на матеріалі другої половини 1960-х – початку 1980-х рр. Це був крок вперед, адже до неї ніхто подібних досліджень в українській історіографії не проводив. З точки зору накопичення нового матеріалу роботи Г.Саган становлять незаперечну цінність, однак з точки зору теоретико-методологічної складової автор демонструє неадекватність до адекватних висновків. Її узагальнення містять соціологічні помилки і кричущо протирічать змісту власних статей.

Окрему позицію в даній групі займає П.М.Рудяков. Причини розпаду Югославії він вбачає у соціальному факторі. Погляди П.М.Рудякова пройшли еволюцію, і в 2001-2004 рр. він дійшов висновку, що причиною розпаду Югославії стало протистояння нових місцевих еліт зі старими та федеральним центром "за перерозподіл владних повноважень та майна". "Югославію "розвалили" (точніше було б сказати "порозтягали на шматки") правлячі еліти – республіканські, регіональні, локальні...". "Доля Югославії опиняється в руках етнократичних кланів". Ці думки належать до самих глибоких серед всього, що дала з цього приводу українська історіографія.

В своїх оцінках П.М.Рудяков фактично солідарний з відомим російським славістом В.К.Волковим. Однак на відміну від Волкова він не вільний від еkleктичних

впливів і зовсім не простежує свою концепцію на конкретному історичному матеріалі.

Підсумовуючи аналіз проблеми, зазначимо, що українській історіографії розпаду СФРЮ властиві еkleктика, ідеалізм та суперечливість оцінок. Головна причина в тому, що українські науковці майже не досліджують історію федеративної Югославії як такої. Конкретно-історичні дослідження періоду, що передував розпаду, майже відсутні. Узагальнюючих робіт з приводу розпаду Югославії немає. Тому більшість висловлених оцінок має характер робочих гіпотез, значна частина яких незадовільна чи з теоретичної, чи з фактологічної точки зору. Отже, питання вимагає подальшої розробки.

Надійшла до редколегії 29.01.13

Ю. Шахин, канд. ист. наук

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Одесса

ПРИЧИНЫ РАСПАДА ЮГОСЛАВИИ В ОЦЕНКЕ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В статье рассмотрены основные подходы украинских ученых к проблеме распада югославской федерации. Представлена классификация их подходов и критика их методологических позиций, установлена степень разработки проблемы и перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: Югославия, распад, украинская историография.

Y. Shakhin, Ph.D (History)

Odessa Mechnikov National University, Odessa

THE CAUSES OF YUGOSLAVIA'S COLLAPSE IN A JUDGMENT OF UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The article describes the main approaches of Ukrainian scientists to the breakup of the Yugoslav Federation. It presents a classification of their approaches and criticism of their methodological positions, the developing degree of problems and prospects for the further researches.

Key words: Yugoslavia, breakup, Ukrainian historiography.

УДК 94(292.464):341.176"1989/2006"

К. Шимкевич, асп.

Запорізький національний університет, Запоріжжя

ДІЯЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ГУМАНІТАРНИХ ТА ПРАВОЗАХИСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ПІД ЧАС "БАЛКАНСЬКОЇ КРИЗИ" (1989-2006 РР.)

Досліджується робота міжнародних гуманітарних та правозахисних організацій у регіоні Західних Балкан у 1989-2006 рр.

Ключові слова: Західні Балкани, гуманітарні організації, правозахисні організації.

Подолання масштабної гуманітарної катастрофи та військових злочинів під час міжетнічних конфліктів у республіках колишньої Югославії у 1990-х – початку 2000-х рр. вимагали об'єднання зусиль всіх організацій міжнародного, регіонального та локального рівнів. Ключову роль у вирішенні означених проблем відігравали інституції системи ООН за тісної співпраці із різноманітними міжнародними гуманітарними та правозахисними установами.

Діяльність даних організацій залежала від переговорних процесів між учасниками конфліктів, а також від загальної військової та політичної ситуації у колишніх югославських республіках, від бажання їх керівників співпрацювати із міжнародними інституціями. Тому можемо виділити два періоди у роботі гуманітарних та правозахисних організацій у регіоні Західних Балкан – під час активних військових дій та після їх завершення. Більшість подібних установ розпочали свою діяльність у колишній Югославії саме під час активних фаз конфліктів. Зокрема, були відкриті місцеві відділення міжнародної правозахисної організації Х'юман Райтс Вотч [14] та Гельсінської групи [4-7], осередки Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (далі – УВКБ) [13], Управління Верховного комісара ООН у справах людини [12], засновані місцеві центри та неурядові організації, які мали надавати допомогу пост-

раждалим та проводити дослідницьку і пошукову роботу щодо військових злочинів та порушень прав людини.

Робота інституцій міжнародного рівня [2; 8; 11] була спрямована на задоволення першочергових потреб мирних жителів у зонах конфлікту, надання їм медичної, психологічної та правової допомоги, розміщення у таборах і центрах для постраждалих від військових дій [1; 14]. Тому їх зусилля доповнювались діяльністю локальних організацій, які спеціалізувались на наданні адресної допомоги – вирішенні поточних проблем населення і охоплювала окремі регіони колишньої Югославії. Втім, робота місцевих організацій потребує окремого дослідження.

Гуманітарні організації працювали за декількома напрямками: вирішення проблеми біженців та переселених осіб; подолання гуманітарної катастрофи; створення "безпечних" територій; моніторинг ситуації у сфері прав людини; пошукова робота; розслідування військових злочинів [10; 14]. У повоєнний період дані заходи були доповнені вирішенням проблем постконфліктної відбудови [1; 12-14]. Зусилля гуманітарних організацій були зосереджені на розмінуванні житлових та службових споруд, реконструкції культурних і архітектурних пам'яток, ремонті та будівництві нових будинків, забезпеченню мирних жителів предметами першої необхідності. Крім того, був організований супровід цивільних осіб, переселенців до місць роботи та колишнього про-